

Гендерні особливості професійної самореалізації особистості

Shestopal I.A. Gender Peculiarities of Personality's Professional Self-Realization / I.A. Shestopal // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 614–623.

І.А. Шестопа. Гендерні особливості професійної самореалізації особистості. В статті окреслено актуальність обраної теми, що пов'язана з потребою вивчення та оптимізації процесу професійної самореалізації обох статей у руслі суспільного прогресу. Проаналізовано останні дослідження з обраної проблематики вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначено мету статті, що полягає в дослідженні психологічних особливостей професійної самореалізації чоловіків і жінок. Проаналізовано поняття «самореалізація», «професійна самореалізація», «гендер», «маскулінність», «фемінність» тощо. Окреслено два основні підходи до порівняння чоловіків і жінок між собою – біологічний і соціокультурний. У руслі даних підходів відзначено основні теорії дослідників. Експериментально підтверджено припущення про те, що вибір професії чоловіками та жінками пов'язаний із домінуванням психологічної статі – маскулінності або фемінності. Для з'ясування гендерних особливостей професійної самореалізації порівняно рівень мотивації на успіх, задоволеність працею та інтегральний показник задоволеності працею. Використано математико-статистичні методи за допомогою SPSS. Зроблено психологічний висновок про те, що відсутні гендерні відмінності щодо рівня задоволеності працею та мотивації на успіх. Дослідником зроблено припущення про існування гендерних відмінностей щодо рівня суб'єктивного благополуччя у чоловіків та жінок. Співвіднесено значення середніх арифметичних показників професійної самореалізації і психологічної статі чоловіків і жінок. У маскулінних чоловіків визначено вищий рівень мотивації на успіх, ніж у фемінних жінок, у той час, як андрогінні чоловіки і жінки мають однаковий показник середнього арифметичного показника мотивації на успіх. Андрогінні чоловіки і жінки отримали також вищі значення середніх арифметичних, ніж маскулінні чоловіки та фемінні жінки.

Ключові слова: особистість, професійна самореалізація, професія, гендер, гендерні особливості, маскулінність, фемінність, андрогінність, мотивація на успіх, суб'єктивне благополуччя, задоволеність працею.

И.А. Шестопап. Гендерные особенности профессиональной самореализации личности. В статье обозначено актуальность темы, связанной с необходимостью изучения и оптимизации процесса профессиональной самореализации обоих полов в русле общественного прогресса. Проанализированы последние исследования по выбранной проблематике отечественных и зарубежных учёных. Определены цели статьи, заключается в исследовании психологических особенностей профессиональной самореализации мужчин и женщин. Проанализированы понятия «самореализация», «профессиональная самореализация», «гендер», «маскулинность», «феминность» и другие. Определены два основных подхода к сравнению мужчин и женщин между собой – биологический и социокультурный. В русле данных подходов отмечено основные теории исследователей. Экспериментально подтверждено предположение о том, что выбор профессии мужчинами и женщинами связан с доминированием психологического пола – маскулинности или феминности. Для выяснения гендерных особенностей профессиональной самореализации сравнены уровень мотивации на успех, удовлетворённость трудом и показатель удовлетворённости трудом. Использованы математико-статистические методы с помощью SPSS. Сделан психологический вывод о том, что отсутствуют различия по уровню удовлетворённости трудом и мотивации на успех. Исследователем сделано предположение о существовании гендерных различий по уровню субъективного благополучия у мужчин и женщин. Соотнесены значения средних арифметических показателей профессиональной и психологической самореализации мужчин и женщин. У маскулинных мужчин определен выше уровень мотивации на успех, чем у феминных женщин, в то время, как андрогинные мужчины и женщины имеют одинаковый показатель среднего арифметического показателя мотивации на успех. Андрогинные мужчины и женщины получили также высокие значения средних арифметических, чем маскулинные мужчины и феминные женщины.

Ключевые слова: личность, профессиональная самореализация, профессия, гендер, гендерные особенности, маскулинность, феминность, андрогинность, мотивация на успех, субъективное благополучие, удовлетворённость трудом.

Постановка проблеми. Професійна діяльність є однією з найважливіших сфер діяльності людини, і тому самореалізація в професії є одним із найважливіших атрибутів особистісної зрілості. Статистика останнього десятиріччя у всьому світі показує, що саме представниці «слабкої» статі частіше зазнають труднощів щодо самореалізації у професії, оскільки ще сьогодні існують стереотипи про неможливість жінок поєднувати досягнення у професійній діяльності з благополучним шлюбом і повноцінною сім'єю. Актуальність теми пов'язана з потребою вивчення

та оптимізації процесу професійної самореалізації обох статей у руслі суспільного прогресу.

Аналіз останніх досліджень. Внесок у дослідження особливостей самореалізації жінок в професійній діяльності зробили такі вчені: К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова [1], В. А. Гупаловська, О. М. Мірошниченко, О. М. Разумнікова, Д. Сьюпер, К. В. Федосенко [8], Н. Г. Шевченко та ін. У низці загальноновизнаних досліджень, присвячених гендерним особливостям професійної самореалізації особистості, знаходяться класичні роботи В. А. Геодакяна [3], К. Гілліган [4], Ф. Л. Джес, Е. Іглі, І. С. Кльоциної, О. Б. Петренко [7], А. Фейнгольд [11], Н. Ходоров [9] та ін.

Мета статті: проаналізувати психологічні особливості професійної самореалізації чоловіків та жінок на підставі порівняння рівня мотивації на успіх, показника суб'єктивного благополуччя та інтегрального показника задоволеності працею.

Виклад основного матеріалу. Самореалізація особистості у розумінні К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової, С. Л. Рубінштейна – це реалізація діяльності особистості, спрямована на досягнення життєвих цілей. «Вміння ставити та утримувати цілі (починаючи від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних) забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість» [1, с. 10].

Е. В. Федосенко під професійною самореалізацією розуміє безперервний гетерохронний процес розвитку потенціалів людини в діяльності протягом усього її життєвого шляху [8].

Внаслідок наявності основної фундаментальної біологічної відмінності між жінками і чоловіками – здатності до виношування та народження дітей – та в силу існування цілої низки соціальних умов, що впливають на процес особистісного становлення, самореалізація чоловіків та жінок має низку особливостей.

Поняття «гендер» включає в себе соціально-визначені характеристики чоловіків і жінок, на відміну від біологічно визначених. Тому ця категорія ще за своєю сутністю розглядається як «соціокультурна стать», що покликана підкреслити соціальний характер нерівності між статями, яка поступово змінюється залежно від суспільних та культурних перетворень. Як справедливо зауважує О. Б. Петренко, не існує особистості без статевої належності, і саме від статевої соціалізації багато в чому залежить майбутня задоволеність життям, гармонійність життєвого світу, рівень самореалізації людини [7].

Поняття «гендер» як соціальна категорія включає в себе гендерні стереотипи як спрощені, стійкі, емоційно забарвлені образи поведінки і рис характеру чоловіків і жінок. На думку Ф. Л. Джес, «гендерні стереотипи трансформуються в цінності і формують нормативні образи «істинної» фемінінності-маскулінності». Гендерні стереотипи визначають статусні характеристики чоловіків і жінок, закріплюючи домінуюче становище чоловіків і дискримінаційної практики стосовно жінок [2, с. 44].

Вчені виділяють два основні підходи до порівняння чоловіків і жінок між собою (статевий диморфізм, статеві відмінності, гендерні відмінності).

Біологічний підхід виходить з того, що відмінності між чоловіками і жінками пояснюються генетичними і гормональними факторами, будовою мозку, вродженими особливостями конституції. У руслі цього підходу варто відзначити еволюційну концепцію диференціації статей В. А. Геодакяна [3]. Чоловіча стать відіграє головну роль у зміні, а жіноча – в збереженні популяції; в онтогенезі – жіноча стать є більш пластичною, а чоловіча – більш ригідною.

Соціокультурний підхід передбачає, що відмінності між статями формуються суспільством. Одна з найбільш відомих – теорія соціальних ролей Елліс Іглі. Суть полягає в тому, що для того, щоб бути прийнятним суспільством, чоловіки і жінки повинні вести себе конгруентно відповідно до своєї гендерної ролі, тобто сукупності стереотипних очікувань, які суспільство пред'являє даному індивіду як представнику певної статі. Відповідно до моделі артефакту, що розробляється А. Фейнгольд, гендерні стереотипи змушують індивіда розглядати свої особистісні характеристики як соціально бажані і прагнути відобразити свою особистість сприятливим чином [10].

Порівнюючи чоловіків і жінок, доцільно відзначити теорії Н. Ходоров і К. Гілліган. Н. Ходоров присвятила свою концепцію проблемі материнства. На її думку, його призначення – підготовка хлопчиків і дівчаток до їх гендерних ролей у суспільстві. У результаті дівчинка готується до світу материнства і сім'ї, а хлопчик стає чоловіком, який знецінює жінку і орієнтує себе на зовнішній світ [9].

Керол Гілліган стверджувала, що жінки відрізняються від чоловіків по відношенню до моралі, прийнятої в суспільстві. Для жінки більш важливими є взаємини з людьми, чоловіки ж розглядають моральні судження з позиції законів і неупередженості [4].

Професійна зайнятість належить до ключових сфер людської життєдіяльності. Однак розподіл жінок і чоловіків в економіці нерівномірний. Є ціла низка сфер діяльності та відповідних професій, які традиційно вважаються «жіночими» та «чоловічими» (це називається «гендерною стратифікацією»).

При розгляді проблеми самореалізації жінок у тій або іншій професійній діяльності слід відмітити думку Л.Герман і К.Майлз про те, що вибір тієї чи іншої професії чоловіками та жінками пов'язаний із домінуванням маскулінності або фемінінності [6]. Дане припущення було підтверджено експериментально шляхом дослідження 25 чоловіків та 25 жінок різних професій на основі діагностики психологічної статі (індекс IS) за методикою С. Бем «Маскулінність–фемінінність» (рис.1).

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до $+1$, то роблять висновок про андрогінність; індекс IS менший -1 , то робиться висновок про маскулінність; індекс IS більше $+1$ – про фемінінність. Як видно з рис.1, найвищий індекс маскулінності визначено для чоловіків, що за професією будівельники, найнижчий – економісти. Високий індекс IS, що наближається в сторону фемінінності отримали жінки-менеджери, низький – жінки-медики.

Психологічна маскулінність значною мірою пов'язана з індивідуалізацією особистості, тобто розвитком її від залежності (від середовища) до автономності, від конформності до вільного самовизначення. Становлення індивідуальності пов'язане з розвитком самосвідомості й волі. Це відбувається тоді, коли людина усвідомлює себе як представника певного історичного часу, спадкоємця певних культурних традицій, носія тих чи інших обдарувань і неповторних поворотів людської долі. У цій «універсальній» унікальності вона приймає своє життєве завдання, визначає покликання, в якому бачить переконливе звертання духовного світу тільки до неї.

Психологічна фемінінність пов'язана з децентрацією особистості, тобто зміщенням мотиваційно-ціннісної домінанти з егоцентричних і групоцентричних прагнень на універсально-милосердні та альтруїстичні. Причому децентрація базується на неусвідомлюваних процесах, виявляється безпосередньо в почуттях та бажаннях і не підлягає прямій вольовій регуляції. Відтак, децентрація відображає психологічну реальність філософського трактування розвитку душі (здатності до співпереживання та любові) як домінанти жіночого принципу [5].

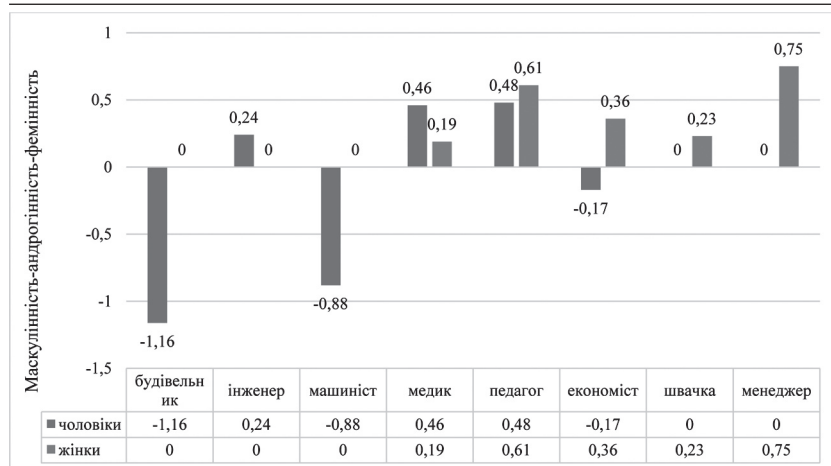

Рис. 1. Середні показники індексу IS для чоловіків та жінок різних професій

Для з’ясування гендерних особливостей професійної самореалізації проведено діагностики чоловічої (25 респондентів) та жіночої (25 респондентів) вибірок, сформованих за принципом випадкового відбору для порівняння таких показників, як задоволеність працею, суб’єктивне благополуччя, мотивація на успіх. Також для діагностики психологічної статі особистості застосовано методу С. Бем «Маскуліність-фемінність».

Для порівняння рівня задоволеності працею чоловіків і жінок використано непараметричні методи для двох незалежних вибірок – метод Манна-Уїтні та метод Уїлкоксона за допомогою комп’ютерної програми для статистичної обробки даних SPSS.

Згідно обчислень у Таблиці 1, $U_{емп} = 0,572$, тому $U_{емп} \geq 0,05$, а отже, гіпотеза H_0 автоматично відхиляється дослідником. Звідси можна зробити психологічний висновок про те, що гендерні відмінності щодо рівня задоволеності працею відсутні.

Таблиця 1

Статистики критерія*

	ZP	MU	SB
Статистика U Манна-Уїтні	283,500	290,000	222,000
Статистика W Уїлкоксона	608,500	615,000	547,000
Z	-,566	-,441	-1,760
Асимпт. знч. (двостороння)	,572	,659	,078

* Групуєча перемінна: ST (стать)

Методи Манна-Уїтні та Уїлкоксона також доцільно застосувати для визначення гендерних відмінностей щодо рівня суб'єктивного благополуччя і мотивації на успіх. Обчислення мотивації на успіх у Таблиці 1, $U_{\text{емп}} = 0,659$, тому $U_{\text{емп}} \geq 0,05$, а отже, гіпотеза H_0 автоматично відхиляється дослідником. Звідси можна зробити психологічний висновок про те, що гендерні відмінності щодо рівня мотивації на успіх відсутні.

Із обчислення суб'єктивного благополуччя у Таблиці 1 видно, що $U_{\text{емп}} = 0,078$, тому $U_{\text{емп}} \geq 0,05$, а отже, гіпотеза H_0 автоматично відхиляється дослідником. Звідси можна зробити психологічний висновок про те, що гендерні відмінності щодо рівня суб'єктивного благополуччя відсутні, хоча значення $U_{\text{емп}}$ досить наближене до 0,05, тому можна припустити про можливість прийняття дослідником як гіпотези H_0 , так і H_1 .

Таблиця 2

Співвідношення значень середніх арифметичних показників професійної самореалізації і психологічної статі чоловіків і жінок

Показники професійної самореалізації	Психологічна стать			
	Чоловіки		Жінки	
	М	А	Ф	А
суб'єктивне благополуччя	66,5	64,09	61,6	61,3
мотивація на успіх	17	13,91	12,6	13,95
задоволеність працею	19,5	21,17	20	21,65

Позначення в табл.: М – маскулінність; Ф – фемінність; А – андрогінність

Обчислені значення середніх арифметичних окремих показників професійної самореалізації особистості доцільно співвіднести із діагностованою психологічною статтю (табл. 2). Слід відмітити, що серед респондентів-чоловіків не було діагностовано фемінність як психологічну стать, у той час як серед респондентів-жінок – маскулінність, тому ця інформація в табл. 2 не фігурує. У чоловічій вибірці андрогінність діагностовано у 23 респондентів, маскулінність – у 2 респондентів; у жіночій вибірці андрогінність визначено у 20 респондентів, фемінність – у 5 респондентів.

Із табл. 3 видно, що у маскулінних чоловіків визначено вищий рівень мотивації на успіх, ніж у фемінних жінок, у той час, як андрогінні чоловіки і жінки мають однаковий показник середнього арифметичного показника мотивації на успіх. Слід відмітити, що андрогенні чоловіки і жінки отримали також вищі

значення середніх арифметичних, ніж маскулінні чоловіки та фемінні жінки.

Висновки. Отже, під поняттям «професійна самореалізація» розуміємо складний, багаторівневий процес реалізації особистісно-професійного потенціалу з наступним його опредметненням у професійній діяльності. Окреслено два основні підходи до порівняння чоловіків і жінок – біологічний та соціокультурний. Визначено особистісні якості, що входять в конструкти «фемінність» і «маскулінність».

Експериментально підтверджено зв'язок між професійною приналежністю і домінуванням маскулінності або фемінності досліджуваних. Для з'ясування гендерних особливостей співвіднесено діагностовану психологічну стать із такими показниками професійної самореалізації, як задоволеність працею, суб'єктивне благополуччя, мотивація на успіх. Для порівняння останніх у чоловіків та жінок використано математико-статистичні методи за допомогою SPSS. Зроблено психологічний висновок про відсутність гендерних відмінностей щодо мотивації на успіх та рівня задоволеності працею.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л. И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу / Л. И. Анциферова // Вопросы психологии. – 1973. – № 4. – С. 173–180.
2. Берн Ш. М. Гендерная психология / Шон Меган Берн. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
3. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека / В. А. Геодакян // Человек в системе наук. – М. : Наука. – 1989. – С. 171-189.
4. Гиллиган К. Место женщины в жизненном цикле мужчины / К. Гиллиган ; под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной // Хрестоматия феминистских текстов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2000. – С. 166–186.
5. Здравомыслова О. М. Общество сквозь призму гендерных представлений / О. М. Здравомыслова // Женщина. Гендер. Культура. – М., 1999. – С. 184–192.
6. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Е. М. Иванова. – М. : МГУ, 1987. – 207 с.
7. Петренко О. Б. Становлення гендерного підходу до освіти і виховання в українському суспільстві / О. Б. Петренко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в

- закладах освіти. – [Вип. 27]. – Рівне : РДГУ, 2003. – Ч. 1. – С. 110–120.
8. Профессиональная самореализация личности в современном обществе : монография / Под науч. ред. Е. В. Федосенко. – СПб. : Речь, 2009. – 121 с.
 9. Ходоров Н. Психодинамика семьи / Н. Ходоров // Хрестоматия феминистских текстов ; под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – Спб. : Дмитрий Буланин, 2000. – С. 140–165.
 10. Diekman A. B. Stereotypes as dynamic constructs : Women and men of the past, present, and future / A. B. Diekman, A. H. Eagly // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2000. – № 26. – PP. 1171–1188.
 11. Feingold A. Gender differences in personality : A meta-analysis / A. Feingold // Psychological Bulletin. – 1988. – Vol. 116. – PP. 429–456.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anciferova L. I. Psihologija samoaktualizirujushhejsja lichnosti v rabotahAbrahama Maslou // Voprosi psihologii. – 1973. – № 4. – S. 173–180.
2. Bern Sh. M. Gendernaja psihologija / Shon Megan Bern. – SPb. : Prajm-EVROZNAK, 2001. – 320 s.
3. Geodakjan V. A. Teorija differenciacii polov v problemah cheloveka / V. A. Geodakjan // Chelovek v sisteme nauk. – M. : Nauka, 1989. – S. 171–189.
4. Gilligan K. Mesto zhenshhiny v zhiznennom cikle muzhchiny / K. Gilligan ; pod red. E. Zdravomyslovoj, A. Temkinnoj // Hrestomatija feministskih tekstov. – Spb. : Dmitrij Bulanin. – 2000. – S. 166–186.
5. Zdravomyslova O. M. Obshhestvo skvoz' prizmu gendernyh predstavlenij / O. M. Zdravomyslova // Zhenshhina. Gender. Kul'tura. – M., 1999. – S. 184–192.
6. Ivanova E. M. Osnovy psihologicheskogo izuchenija professional'noj dejatel'nosti / E. M. Ivanova. – M. : MGU, 1987. – 207s.
7. Petrenko O. B. Stanovlennja gendernogo pidhodu do osvity i vyhovannja v ukrai'ns'komu suspil'stvi / O. B. Petrenko // Onovlennja zmistu, form ta metodiv navchannja i vyhovannja v zakladah osvity. – [Vyp. 27]. – Rivne : RDGU, 2003. – Ch. 1. – S. 110–120.
8. Professional'naja samorealizacija lichnosti v sovremennom obshhestve : monografija / Pod nach. red. E. V. Fedosenko. – SPb. : Rech', 2009. – 121 s.

9. Hodorov N. Psihodinamika sem'i / N. Hodorov // Hrestomatija feministskih tekstov ; pod red. E. Zdravomyslovoj, A. Temkinoj. – Spb. : Dmitrij Bulanin, 2000. – S. 140–165.
10. Diekman A. B. Stereotypes as dynamic constructs : Women and men of the past, present, and future / A. B. Diekman, A. H. Eagly // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2000. – № 26. – PP. 1171–1188.
11. Feingold A. Gender differences in personality : A meta-analysis / A. Feingold // Psychological Buttelin. – 1988. – Vol. 116. – PP. 429–456.

I.A. Shestopal. Gender Peculiarities of Personality's Professional Self-Realization. The article defines the topicality of the chosen subject, which is related to the importance of studying and optimization of the process of professional self-realization of both sexes in terms of social progress. The latest studies of the chosen topic are analyzed according to the national and foreign researchers. The purpose of the article consists in the investigation of the psychological characteristics of professional men's and women's self-realization. The article analyzes such notions as «self-actualization», «professional self-realization», «gender», «masculinity», «femininity», etc. Two basic approaches to drawing a comparison between men and women, namely the biological and the socio-cultural approaches are distinguished. The main theories of the scientists are noted basing upon the aforementioned approaches. The hypothesis that career choices for men and women are connected with the domination of psychological sex – masculinity or femininity has been proved experimentally. Personal qualities that are included in the constructs of «femininity» and «masculinity» are systematized. To ascertain the gender peculiarities of professional self-realization, the level of motivation for success, job satisfaction, and integral index of job satisfaction are compared. Mathematical and statistical methods using SPSS are applied. A psychological conclusion that there are no gender differences in the level of job satisfaction and motivation for success was made. However, the researcher assumes the existence of gender differences in the level of men's and women's subjective well-being. The index values of the arithmetic mean of professional self-realization and psychological sex of men and women are correlated. Masculine men show a higher level of motivation for success than feminine women, while the androgynous men and women have the same index value of the arithmetic mean of motivation for success. Androgynous men and women also had higher indices compared to masculine men and feminine women.

Key words: personality, professional self-realization, profession, gender, gender peculiarities, masculinity, femininity, androgyny, motivation for success, subjective well-being, job satisfaction.

Received July 06, 2016

Revised September 12, 2016

Accepted October 09, 2016